

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Lerkkanen, Marja-Kristiina; Salminen, Jenni; Pakarinen, Eija

Title: Varhaislapsuuden lukuhetket tukevat lukutaitoa

Year: 2018

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © 2018 kirjoittajat ja Lastenkirjainstituutti

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Lerkkanen, M.-K., Salminen, J., & Pakarinen, E. (2018). Varhaislapsuuden lukuhetket tukevat lukutaitoa. *Onnimanni*, 2018 (1-2), 20-26.

Varhaislapsuuden lukuhetket tukevat lukutaitoa

*Marja-Kristiina Lerkkanen, Jenni Salminen & Eija Pakarinen
Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos*

Suomalaiset vanhemmat arvostavat lukemista. He myös mielellään vahvistavat lastensa kiinnostusta lukemista kohtaan tietoisesti ja tiedostamattaan jo paljon ennen varsinaista koulun alkua. Lapselle voidaan esimerkiksi lukea iltasatua ääneen, käydä yhdessä kirjastossa, ostaa lastenkirjoja tai tilata lastenlehtiä luettavaksi. Näin pieni lapsi altistuu kotona kielellisille virikkeille ja tutustuu tekstin käytäntöihin ja periaatteisiin varhaislapsuudessa.

Lapsen lukutaidon valmiuksille kodin kulttuurinen pääoma eli millaisessa kirjallisessa ympäristössä lapsi kasvaa ja mitkä ovat vanhempien voimavarat tukea lapsen lukutaidon kehitystä, ovat keskeisiä. Rikas kielellinen ympäristö tarjoaa lapselle virikkeitä ja mahdollisuuksia tutustua kieleen yksin ja yhdessä vanhempien tai sisarusten kanssa, mikä edistää lapsen kielellistä kehitystä. Lukutaidon perusidea tulee usein tutuksi yhteisissä lukuhetkissä. Vanhempien omalla esimerkillä ja asenteella lukemista kohtaan on tärkeä merkitys lapsen kiinnostuksen heräämiselle ja lukijaksi kasvamiselle.

Kodin lukuympäristöllä tarkoitetaan niitä painettuun tekstiin, kirjaimiin ja lukemiseen liittyviä resursseja, virikkeitä ja mahdollisuuksia, joita lapselle tarjotaan kotiympäristössä (Borges, Hecht & Lonigan 2002). Tällaisia voivat olla yhteinen ääneen lukeminen, kotona olevien lastenkirjojen määrä, lukemisen opettaminen kotona, kirjastokäyntien määrä ja vanhempien oma esimerkki lukutottumuksista. Lapset, jotka jo varhaislapsuudessa saavat rikkaita kielellisiä ja kirjallisia virikkeitä sekä lukemisen malleja, kiinnostuvat kirjoista ja saavuttavat lukutaidon usein nopeammin kuin muut lapset. Rikkaasta kielellisestä kotiympäristöstä kouluun tulevilla lapsilla näyttääkin olevan etumatkaa lukemaan opetteluun alkuvaiheessa (Silinskas ym. 2010).

Kodin lukuympäristö voidaan jakaa informaaleihin ja formaaleihin kokemuksiin (Sénéchal & LeFevre 2002). Informaaleja kokemuksia ovat vanhempien toimet, jotka epäsuorasti tarjoavat lapselle malleja lukutaidon käyttötavoista. Esimerkiksi vanhempien sanomalehden lukeminen tai tiedonhaku internetistä ovat tällaisia toimintoja. Painopiste on tällöin epäsuoralla mallioppimisella, joka vahvistaa lapselle näitä käytösmaalleja ja asenteita. Informaalit yhteisen lukemisen tilanteet edistivät lapsen kielellistä ymmärtämistä ja kiinnostusta teksteihin.

Formaaleissa aktiviteeteissa vanhempi taas tietoisesti kohdentaa lapsen huomion painettuun tekstiin, opettaa lapselle kirjaimia tai lukemista ja sanojen kirjoittamista. Formaalit kokemukset edistävät esiopetusikäisten lukutaitoa ennakoivia valmiuksia ja lukutaidon oppimista (Silinskas ym. 2010). Joskus informaalit ja formaalit kokemukset ovat läsnä samanaikaisesti. Esimerkiksi iltasatua luettaessa huomio voi olla sekä tekstin sisällössä (informaali kokemus) että painetun tekstin muodossa (formaali kokemus). Tällöin vanhempien ohjaamat lukemiseen liittyvät informaalit ja formaalit toimet tukevat lapsen sanavaraston laajenemista ja ohjaavat lasta tunnistamaan kirjaimia ja kirjainäännevastaavuuksia (Torppa ym. 2006).

Lukuisia tutkimuksia yli 30 vuoden ajalta tarkastellut Scarboroughin ja Dobrichin (1994) meta-analyysi yhteisen ääneen lukemisen vaikutuksista esiopetusikäisten lukutaitoon osoitti, että yhteisellä lukemisella on merkitystä lapsen lukutaidon kehitykseen, mutta merkitys ei ole niin suuri kuin monesti on ajateltu. Lapselle ääneen lukeminen selitti vain 8% lapsen lukutaidosta, mitä voidaan pitää kohtalaisen pienenä osuutena. Näin ollen tilaa jää runsaasti myös muille selittäville tekijöille, kuten lapsen kielelliselle ja kognitiivisille kehitykselle ja lapsen omalle kiinnostukselle. Vaikka ääneen lukemisen merkitys näyttäisi olevan oletettua pienempi, tutkijat päätyvät kuitenkin pohtimaan, voisiko yhteistä ääneen lukemista tästä huolimatta pitää merkittävimpänä yksittäisenä tekijänä lukemiseen liittyvän tietopohjan ja tekstitietoisuuden rakentamisessa. Myöhemmin Lundberg (2006) on lisännyt, että vaikka kyseinen meta-analyysi osoitti, että pelkkä yhteinen lukeminen ei yksinään ole merkittävä selittäjä lukutaidon kehitykselle ja että myös formaalia kirjainten ja lukemisen opettamista tarvitaan, yhteiset ääneen lukemisen hetket edistävät lapsen pysyvää kiinnostusta lukemiseen.

Kodin lukuympäristö Suomessa

Kodin lukuympäristöä ja sen yhteyttä lukutaidon kehitykseen ja lukuintoon on tarkasteltu myös meillä Suomessa. Seuraavassa kuvataan kahden Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksen valossa 2-3- ja 6-vuotiaiden lasten kotien lukuympäristön piirteitä, ja missä määrin ne liittyvät lasten lukuvalmiuksien kehitykseen.

Ensimmäisessä tutkimushankkeessa Vuorovaikutus, Kasvu ja Oppiminen (VUOKKO; Lerkkanen & Salminen 2015-2016) 208 keskisuomalaisista vanhempaa raportoi kodin lukuympäristön käytäntöjä 2-3-vuotiaiden lasten kotona. Toisessa hankkeessa, joka koski esiopettajien työhyvinvointia (Teacher Stress Study, TESS; Lerkkanen & Pakarinen, 2016-2017), kerättiin keskisuomalaisissa esiopetusryhmissä myös 536 lapsen ja 362 huoltajan aineisto liittyen lasten lukuvalmiuksiin ja kodin lukuympäristöön. Molemmissa tutkimuksissa vanhemmat vastasivat laajaan kyselyyn, jonka yksi osio koski kodin lukuympäristöä ja lapsen toimintaa kotona.

Yhteinen ääneen lukeminen. Ensinnäkin tarkasteltiin, miten usein lapselle luetaan kotona ja kenen toimesta (kuvio 1). Havaittiin, että 84.1 % vanhemmista luki 2-3-vuotiaalle päivä- tai iltasadun ja 44.2% teki näin joka päivä. Äideistä joka päivä ääneen luki kolmannes ja isistä neljännes. Kuusivuotiaiden kohdalla tilanne oli melko samansuuntainen: 88.4% vanhemmista luki päivä- tai iltasadun ja 42.8% luki sen joka päivä. Myös näiden lasten kohdalla useammin äidit (21.1%) kuin isät (11.9%) lukivat lapselle ääneen päivittäin, mutta selvästi harvemmin kuin 2-3-vuotiaiden kohdalla.

Kun aikuinen lukee lapselle ääneen, lapsi alkaa vähitellen havaita puhutun ja kirjoitetun kielen välisen yhteyden. Kirjoitettu teksti on aivan toisenlaista kuin puhuttu kieli. Se sisältää rikkaampaa sanastoa ja mahdollistaa myös harvinaisten sanojen ja lauserakenteiden kohtaamisen. Vaikka asiayhteys yleensä auttaa lasta ymmärtämään, mistä tekstissä kerrotaan, usein kuultu teksti yhdistettynä vanhemman selitykseen sanan tai asian merkityksestä laajentaa lapsen sanavarastoa ja kielellistä ymmärtämistä. Ääneen lukeminen, erityisesti yhdistettynä sitä seuraavaan keskusteluun luetusta tekstistä, kehittää lapsen sanavarastoa, tarkkaavaisuutta ja keskittymiskykyä.

Yhteisillä lukuhetkillä on tärkeä merkitys myös lukuinnon herättämisessä. Yhteiset lukuhetket, joissa aikuinen lukee ja lapsi kuuntelee ja pohditaan yhdessä luettua, ovat

vuorovaikutustilanteita, joissa jaetaan tunnekokemuksia ja lapsen maailmankuva laajenee. Se myös innostaa lasta itsenäiseen kuvakirjojen katseluun ja tekstien tutkimiseen. Kuten Scarboroughin ja Dobrichin (1994) meta-analyysissä havaittiin, on kuitenkin hyvä huomata, että pelkkä kirjoille altistuminen ja ääneen lukeminen eivät yksinään riitä tukemaan kirjaintuntemusta tai lukemaan oppimista.

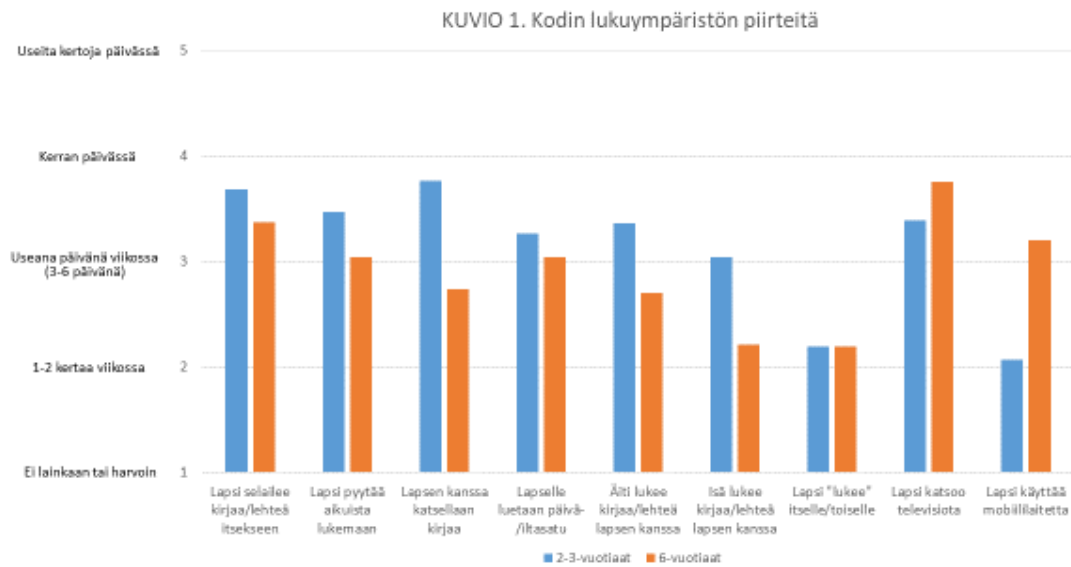
Itsenäinen lukeminen. Itsenäinen lukeminen alkaa kirjojen omatoimisella selailulla ja tutkimisella. Tämä johtaa vähitellen tuttujen kirjainten ja sanojen tunnistamiseen ensin kuvista ja otsikoista, ja lopulta itsenäiseen kirjojen lukemiseen.

VUOKKO-aineistossa lähes kaikki 2-3-vuotiaat selailivat lehteä tai kirjaa itsekseen viikoittain ja viidennes heistä joka päivä. Yli puolet (60.3%) myös oli lukevinaan kirjaa itselle tai toiselle vähintään pari kertaa viikossa, 18.1% jopa päivittäin. Myös lähes kaikki 6-vuotiaat selailivat lehtiä ja kirjoja itsekseen viikoittain ja lähes puolet heistä (40.9%) päivittäin. Yli puolet (64.3%) myös oli lukevinaan tai luki kirjaa itselle tai toiselle vähintään pari kertaa viikossa, 15.3% päivittäin.

Varhaislapsuudessa herännyt kiinnostus lukemista ja kirjoja kohtaan vahvistaa lukijaksi kasvamista. Yhteinen ääneen lukeminen herättää kiinnostuksen kirjoja kohtaan ja kannustaa lasta myös itsenäiseen kirjojen tutkimiseen ja lukemiseen. Lapselle, jolle on luettu paljon, luetun ymmärtäminen on helpompaa, jolloin myös lukuinto syttyy ja säilyy helpommin, mikä puolestaan johtaa lukijaksi sitoutumiseen.

Teknologian käyttö. Lapset kohtaavat kirjoitettua kieltä päivittäin myös digitaalisessa muodossa ja esimerkiksi television tekstitetyissä lastenohjelmissä. Lasten mobiililaitteiden (esim. kännykkä, tietokone, iPad) käytössä on tapahtunut viime vuosina merkittävä muutos: aiemmin television parissa vietetty aika kuluu nyt pelikoneilla tai internetissä erilaisilla mobiililaitteilla. Tutkittua tietoa teknologisten laitteiden käytön yhteydestä lapsen lukutaidon kehitykselle on kuitenkin vielä varsin vähän. Sanomalehtien ja painetun median suosio perheissä on kuitenkin laskenut nopeasti 2000-luvulla, ja erilaiset kannettavat mobiililaitteet ovat kaikenikäisten ahkerassa käytössä (Noppari 2014). Tästä huolimatta kodeissa edelleen kannustetaan lapsia kirjojen pariin ja arvostetaan lukemista.

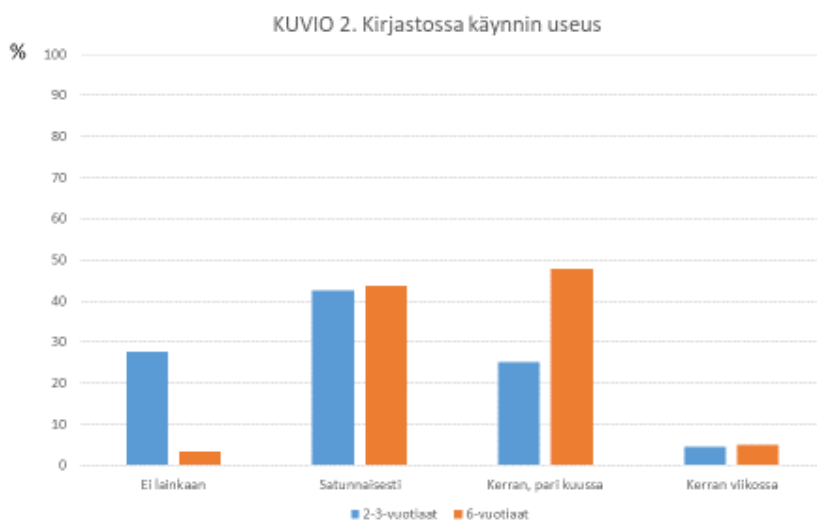
VUOKKO-tutkimuksessa 2-3-vuotiaat katsoivat kuitenkin vielä enemmän kirjoja kuin televisiota, mutta useammin televisiota kuin kännykkää tai muita mobiililaitteita. Sen sijaan 6-vuotiailla television katsominen on ohittanut selvästi kirjojen lukemisen. Kirjojen lukemiseen verrattuna myös erilaisia mobiililaitteita käytetään selvästi enemmän, mutta niitä käytetään kuitenkin vielä yhtä paljon kuin selataan kirjoja ja lehtiä.

KUVIO 1. Kodin lukuympäristön piirteitä

Kirjastokäyntien määrä. Suomalaisaineistoissa 6-vuotiaat kävivät kirjastossa selvästi useammin kuin 2-3-vuotiaat (kuva 2). Vain 3.5% 6-vuotiaista ei käynyt kirjastossa koskaan. Kiinnostava havainto oli se, että yli neljännes 2-3-vuotiaista kävi vanhemman kanssa kirjastossa säännöllisesti vähintään kerran kuussa.

Kirjaston käytön on havaittu olevan yhteydessä ennen kaikkea myönteisiin asenteisiin ja motivaatioon lukemista kohtaan: lasten ja vanhempien yhteiset kirjastokäynnit viestittävät kirjaston ja lukemisen olevan tärkeitä (Stainthorp & Hughes 2002). Laajassa noin 2000 kouluikäistä koskevassa Alkuportaati-tutkimuksessa havaittiin, että kirjaston käyttöön vaikutti kirjaston sijainti, vanhempien kiinnostus ja arvostus kirjoja kohtaan ja vanhempien tulotaso (Jalli & Puranen 2015). Vähiten kirjastokäyntejä oli heikoimpien lukijoiden perheissä. Kirjastossa käyminen tarjoaa lapselle paitsi laajan ja monipuolisen kirjatarjonnan, myös ensimmäisiä päätöksenteko- ja itsemääräämismahdollisuuksia. Tämä vahvistaa lapsen osallisuuden ja aktiivisen toimijuuden kokemuksia. Käyttämällä aktiivisesti kirjastopalveluita vanhemmat antavat mallia ja rohkaisevat toiminnallaan lasta kirjojen äärelle.

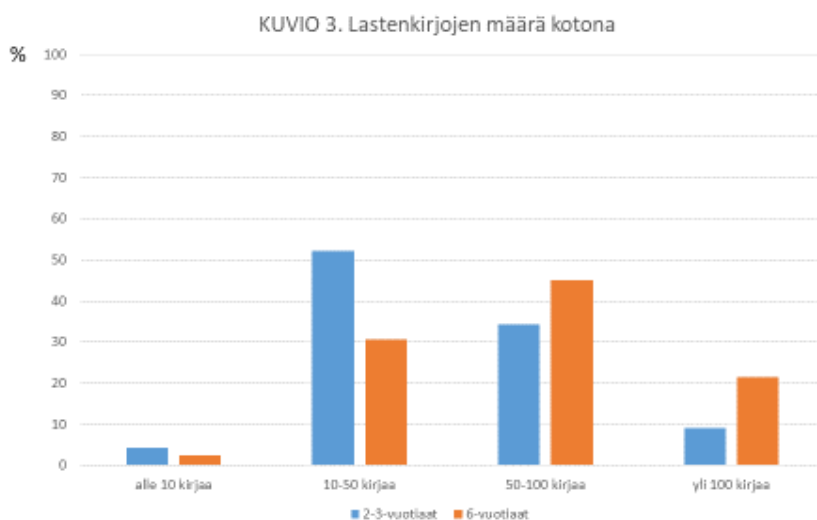

KUVIO 2. Kirjastossa käynnin useus

Lastenkirjojen määrä kotona. Kirjojen määrää kotona pidetään vahvana kulttuurisen pääoman indikaattorina. Kodeissa, joissa kirjojen määrä on suuri, vallitsee myönteinen asenne lukemista kohtaan ja ilmapiiri, jossa lasta kannustetaan lukemaan ja vahvistetaan lukemiseen sitoutumista (Lundberg 2006).

Suuri lastenkirjojen määrä kotona on myös yhdistetty hyviin lukemisen taitoihin: hyvien lukijoiden kodeissa kirjojen määrä on keksimäärin suurempi kuin heikompien lukijoiden kodeissa (Silinskas ym. 2010). Vaikka lastenkirjoille altistuminen on yhteydessä sanavaraston kehittymiseen ja kuullun ymmärtämiseen, se ei yksin ennustanut kirjaintuntemusta (Sénechal & LeFevre 2002). Lastenkirjojen määrän kotona voidaankin olettaa lisäävän ensisijaisesti mahdollisuuksia yhteiseen ja itsenäiseen lukemiseen.

Vaikka suomalaiset ovat ahkeria kirjastonkäyttäjiä, on suomalaisissa kodeissa kansainvälisestäkin arvioituna paljon myös omia lastenkirjoja ja -lehtiä. VUOKKO-aineistossa noin puolessa 2-3-vuotiaiden lasten kodeista oli yli 10 lastenkirjaa ja kolmanneksella yli 50 lastenkirjaa (kuvio 3). 6-vuotiaiden kodeissa lastenkirjoja oli vielä enemmän: noin puolella kodeista oli 50-100 lastenkirjaa ja viidenneksellä jopa yli 100.

KUVIO 3. Lastenkirjojen määrä kotona

Kodin lukuympäristön yhteys lukutaitoon

Koponen ja Voimio (2017) selvittivät pro gradu –työssään, miten kodin lukuympäristö ja esiopetusikäisten lasten oma kiinnostus lukemiseen olivat yhteydessä lukemisen valmiuksien kehitykseen TESS-aineistossa. He havaitsivat, että kaikki kodin lukuympäristötekijät yhdessä selittivät lapsen sanojen lukemisen sujuvuutta. Yksittäisistä tekijöistä lapsen itsenäisen ”lukemisen” (kirjojen ja lehtien katselu ja lukeminen) useus oli kodin lukuympäristön tekijöistä voimakkaimmin yhteydessä lapsen lukuvalmiuksiin (alkuäänteen tunnistamiseen ja kirjaintuntemukseen) esiopetuksen alussa. Mitä useammin lapsi ”luki” itsenäisesti kirjoja ja lehtiä, sitä parempi kirjaintuntemus hänellä oli, sitä paremmin hän tunnisti sanojen alkuäänteitä ja sitä sujuvammin hän myöhemmin luki. Myös mitä enemmän lukutaitoinen lapsi luki esiopetusvuonna, sitä enemmän hänen sanojen lukemisen taitonsa kehittyi esiopetusvuoden aikana. Lisäksi lapsen oma kiinnostus oli yhteydessä hyviin lukuvalmiuksiin. Sen sijaan muut yksittäiset lukuympäristön tekijät olivat huomattavasti heikommin tai eivät lainkaan yhteydessä lukuvalmiuksiin. Vanhempien koulutustasolla tai lapsen sukupuolella ei myöskään ollut yhteyttä lukuvalmiuksiin. Tulokset viittaavat siihen, että on tärkeää kannustaa lasta viimeistään esiopetusiässä kirjojen pariin ja vahvistaa hänen kiinnostustaan kirjoja kohtaan.

Vaikka päiväkotikäisten lasten kotona ääneen lukeminen on varsinaista lukemaan opettamista suositumpaa, niin esiopetusvuonna tässä tapahtuu selvä muutos (Silinskas ym. 2010). Usein lasten oma kiinnostus johtaa siihen, että he ”kutsuvat” vanhempia lukemisen ja kirjoittamisen ”opettamiseen” esimerkiksi kyselemällä, mitä tekstissä lukee tai miten jokin sana kirjoitetaan. Sénéchal ja LeFevren (2002) mukaan kodin lukuympäristössä tapahtuvat formaalit opetustilanteet ovat merkittävästi yhteydessä lapsen varhaisiin lukemisen valmiuksiin, erityisesti kirjaintuntemukseen ja kirjain-äännevastaavuuden taitoihin. Ne lapset, joilla on esiopetusvuoden päättyessä hyvät lukemisen valmiudet (kirjaintuntemus ja äännetietoisuus), ovat muita lapsia taitavampia ja innokkaampia lukijoita myös ensimmäisen kouluvuoden päättyessä (Lerikkanen ym. 2010).

Tutkimukset ovat osoittaneet, että kun esiopettaja ja vanhemmat löytävät yhteisen linjan tukea lapsen lukemisen valmiuksien kehitystä ja lukuintoa, niin lapset hyötyvät siitä moninkertaisesti verrattuna siihen, että yhteistyötä ei tehdä. Varsinkin heikkojen lukijoiden kohdalla koulussa tapahtuva työskentely ei useinkaan ole riittävää vaan harjoittelun tueksi tarvitaan myös sensitiiviset vanhemmat ja kotona tapahtuva harjoittelu sekä mahdollisesti myös muuta tukea (Silinskas ym. 2012).

Kun vanhemmat usein kysyvät käytännön neuvoja siitä, kuinka he voisivat kotona tukea lapsensa lukutaidon kehitystä, voisi tuen tiivistää kolmeen keskeiseen toimintoon:

- Lue lapselle.
- Lue lapsen kanssa.
- Kuuntele, kun lapsi lukee.

Lukiessa syntyy aikuisen ja lapsen välille yhteenkuuluvuuden tunne, joka tuottaa mielihyvää molemmille. Jaettu tarkkaavaisuus kirjan äärellä antaa myös yhteistä keskusteltavaa. Yksinkertaisilla asioilla kuten mukavassa asennossa olemisella vaikkapa sohvalla ja television sulkemisella saadaan alulle kuuntelurutiineja, jotka tukevat myös lapsen tarkkaavaisuutta ja edistävät keskittymiskykyä, jota tarvitaan kaikissa oppimistilanteissa. Vanhemmat voivat myös opastaa lapsensa jo varhain kirjaston palvelujen äärelle ja valita yhdessä kiinnostavaa luettavaa. Alle on koottu asioita, joista lapsi hyötyy, kun hänelle luetaan kotona ääneen.

Mitä hyötyä on lukea lapselle?

- Oppii näkemään yhteyden puhutun ja kirjoitetun kielen välillä.
- Oppii näkemään yhteyden tekstin ja omien kokemustensa välillä.
- Kehittää tietoisuutta kirjoitetun kielen rakenteesta.
- Kehittää sanavarastoa ja kielen ymmärtämistä.
- Kehittää kuullun ymmärtämisen taitoja.
- Oppii lukemisen alkeita, ehkä jopa lukemaan.

Lähteet

Burgess, S., Hecht, S. & Lonigan, C. 2002. Relations of the home literacy environment (HLE) to the development of reading-related abilities: A one-year longitudinal study. *Reading Research Quarterly*, 37, 408–426.

Jalli, I. & Puranen, E. (2015). Kodin lukuympäristö lukutaidoltaan eroavissa ryhmissä. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos.

Koponen, M.-R. & Voimio, H.-R. (2017). Kodin lukuympäristön yhteys esiopetusikäisten lukemisen valmiuksiin. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

Lerikkanen, M.-K. & Pakarinen, E. (2016-2017). Teacher Stress Study, TESS-tutkimus. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Kotisivut: <https://www.jyu./tessi>

Lerikkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M., Ahonen, T., Siekkinen, M., Niemi, P., & Nurmi, J.-E.

- (2010). Luku- ja kirjoitustaidon sekä motivaation kehitys esi- ja alkuopetusvuosina. *Kasvatus, 41*, 116-128.
- Lerikkanen, M.-K. & Salminen, J. (2015-2016). Vuorovaikutus, Kasvu ja Oppiminen, VUOKKO-tutkimus. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.
- Lundberg, I. (2006). Early language development as reading. *European Review, 14*, 65–79.
- Noppari, E. (2014). Mobiilimuksut - Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 3. Tampere: PK-paino.
- Scarborough, H. S. & Dobrich, W. (1994). On the efficacy of reading to preschoolers. *Developmental Review, 14*, 245–302.
- Sénéchal, M. & LeFevre, J.-A. (2002). Parental involvement in the development of children's reading skills: A five year longitudinal study. *Child Development, 73*, 445–460.
- Silinskas, G., Lerikkanen, M.-K., Tolvanen, A., Niemi, P., Poikkeus, A.-M., & Nurmi, J.-E. (2012). The frequency of parents' reading related activities at home and children's reading skills during kindergarten and Grade 1. *Journal of Applied Developmental Psychology, 33*, 302-310.
- Silinskas, G., Parrila, R., Lerikkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M., Niemi, P. & Nurmi, J.-E. (2010). Mother's reading-related activities at home and learning to read during kindergarten. *European Journal of Psychology of Education, 25*, 243–264.
- Stainthorp, R. & Hughes, D. (2000). Family literacy activities in the homes of successful young readers. *Journal of Research in Reading, 23*, 41–54.
- Torppa, M., Poikkeus, A.-M., Laakso, M.-L., Eklund, K. & Lyytinen, H. (2006). Predicting delayed letter knowledge development and its relation to grade 1 reading achievement among children with and without familial risk for dyslexia. *Developmental Psychology, 42*, 1128–1142.